

ni hříčka. V jeho trpělivosti je jeho duše, a v jeho pacientech je duše medicíny. V tom, jak lékař přistupuje ke svým pacientům, jak rozumí jejich patologii, jak snáší utrpení a napětí a krotí svůj hněv, se odráží jeho vlastní trpělivost a hloubka jeho duše.

Cílem tohoto odbočení bylo poukázat na odvrácenou stranu některých základních pojmů používaných medicínou. Tato odvrácená, starší stránka je jednak filosofická, jednak citová. Souvisí s meditací a s jistým druhem citové účasti, a tím překračuje úzký rámec intelektuálního hlediska lékaře jako přírodovědce. Je blízká stanovisku analytika, který zkoumá přírodu tak, že se pokouší pochopit člověka. Dokud lékař nenajde cestu zpět k tomuto původnímu a integrálnějšímu pojetí svého povolání, pak je víc než sporné, zda má právo používat takové pojmy, jako je „terapie“, „doktor“, „pacient“ atd., a zda může rozhodovat o tom, co je laická a co opravdová psychoterapie.

8. LÉKAŘ JAKO MYTICKÝ HRDINA

Položme si otázku, proč medicína brání sebevraždě, bojuje s nemocí a oddaluje smrt? Lze najít nějakou prvotní metaforu, archetypický postoj, jímž se řídí chování lékaře? Mluvíli jsme o tomto postoji jako o strachu ze smrti a dospěli jsme k závěru, že činnost lékaře je jím bezděčně ovlivňována. Není vyloučeno, že tento strach ze smrti koresponduje s archetypickou vizí psýchy, jež se týká nikoli smrti, ale nevědomí.

Metaforu spojující strach z nevědomí a strach ze smrti lze nalézt v archetypové symbolice Velké Matky. Dokonce i mužské postavy ztělesňující smrt, jak je možné se dočíst u E. Herzoga*, mají obvykle temný a zemitý ráz, jakým se vyznačuje všemocná bohyně požírající své oběti. Nepřítelem smrti je hr-dina, představující světlo, vzduch a oblohu, je to sluneční bůh, ztělesňující princip vědomí.

Čím materialističtěji psýcha vnímá smrt, tím konkrétnější jsou zbraně, pomocí nichž hrdina čelí smrti, a tím hmatatelnější se stává princip ovládající vědomí. Když se smrt chápe pouze jako tělesná, organická smrt, pak princip ovládající vědomí musí být ztělesněn někým, kdo se jí postaví ve fyzickém smyslu, na organické rovině. Proto je dnes lékař tím, kdo odpovídá této představě odpůrce smrti. Princip vědomí, světla, vzduchu a nebes se vtělil do jeho zářivě lesklých chirurgických nástrojů a do farmaceutických léků hrajících všemi bar-

* Herzog E., *Psyche und Tod*, Zürich 1960.

vami a působících dojmem, že ohněm a duchem byly zbaveny všech pozemských nečistých příměsí.

Lékař čerpá svou sílu z tohoto archetypu. Nejsou to jeho znalosti, co mu propůjčuje statut hrdiny, neboť lékař toho ví o životě a smrti jen o nemnoho víc než ostatní lidé, jak to लेकर starší specialista ochotně přiznává a jak to mnohý pozorový pacient nebo mladý asistent sám s hořkým zklamáním zjistí. Není to ani jeho oddaná služba lidskému zdraví, ani obětavost, s níž vykonává svou práci, co vytváří kolem jeho postavy hrdinskou auru. Jsou přece i jiná povolání, například horníci, kteří mají také svou stavovskou čest a vykonávají tvrdou, chlapeckou práci, a přesto tento druh aury postrádají. Lékař je numinózní postava, protože stojí v první řadě těch, kdo zápasí s temnou smrtí. Zápas s temnými silami je možná prvním lidským úkolem; a zápas s regresivním „drakem nevědomí“, se „chřtánem smrti“, se opakuje pokaždé, když lékař dává zlomenou nohu do sádry, obvazuje ránu nebo předepíše lék.

Proto lékař musí léčit. V každém případě musí něco podniknout. Jestliže neudělá vůbec nic, kapituloval před smrtí a vzdal se své archetypické role. Jen když se jí ujme, dokáže léčit. Chová-li se nečinně, je to jistý druh sebevraždy. „Terapeutická regrese“ je z jeho hlediska protimluv, léčba musí postupovat kupředu, musí čelit temným silám nemoci. Lékař musí bojovat se smrtí svých pacientů a být v jejich očích ztělesněním mytu. Není důležité, co proti nemoci podnikne, důležité je, aby byl lidským ztělesněním léčitele a spasitele, který dokáže oddálit smrt byť jen o několik málo hodin. Léčba předpokládá lékařský zákrok.

Že není tolik důležité, co lékař dělá, jako spíše to, že vůbec něco dělá, o tom svědčí dostatečné experimenty s „placebo efektem“, s variabilní, často protichůdnou léčbou určitých nemocí, jakož i fakt, že tytéž nemoci dokáže vyléčit jak orto-

doxni západní medicína, tak i čínská akupunktura, ale i léky různých masičkářů, bylinkářů a záračných doktorů, dále homeopatie, modlitby o uzdravení, chiropraktiky, *Christian Science*, koupele a léčivé vody, alternativní medicína atd. To neznamená, že obrovský aparát ortodoxní medicíny je k ničemu a že by stejně tak bylo možné léčit pouštěním žilou nebo příkládáním baněk. O to tu nejde. Je nesporné, že moderní medicína má v rámci svých léčebných metod co nabídnout a že její léčba je účinná. *Jde spíše o to, že jádrem všech léčebných postupů a škol je archetyp léčitele. Je to tento archetyp, který medicíně dodává numinózní charakter a propůjčuje účinnost její léčbě. Jinak řečeno, léčba spočívá stejnou měrou na léčiteli i na medicíně.*

Archetyp léčitele se však chápe příliš úzce, zejména pokud jde o obecnou představu, že jeho léčba se týká pouze fyzického těla. I v tomto případě se život omezuje na fyziologii, zatímco původní řecké slovo *bios* odráželo životní proces v jeho celistvosti, nikoli pouze jeho tělesné funkce. Nikoli život, nýbrž *světlo je skutečným bohem léčitele*. Léčitel představuje vědomí; je hrdinou přinášejícím světlo. Řecký bůh léčitelů, Asklépios, je synem Apollónovým. Asklépios sám nepatří do velkého pantheonu. Je synem slunečního boha, ztělesňuje tedy pouze jednu z možností, jak se světlo vědomí projevuje ve světě. Archetyp léčitele nezávisí na žádném specifickém modelu nebo metodě medicíny; rozhodující je, že světlo, jež přináší, oživuje vědomí. K Apollónovi patří rovněž objasnění, vysvětlení, vzhled a vize, uvědomování zkušeností, jakož i širší duchovní horizonty. Léčení může tedy probíhat také pomocí ryze analytických prostředků, jako je například dialog; nemusí se tedy omezovat pouze na použití konkrétních technických postupů fyzické medicíny.

Jedním z důsledků sekularizace medicíny je, že bohové již nejsou skuteční. Mrtví bohové mohou stěží léčit. Dneš umí

lécit jenom lékař, a to je důvod, proč na něm spočívá tak velká odpovědnost a proč je nucen za všech okolností něco podniknout. Spoléhá se jen na sebe a léčba je výsledkem jeho zámků. Kdysi léčil z pověření bohů a přijímal trpné jejich úradky. V asklépiovské medicíně, která jako léčebná praxe trvala přinejmenším tisíc let (a která podle názoru C. A. Meiera* stále ještě přžívá v soudobé analýze), byl léčitel téměř zcela pasivní, což kontrastuje s tím, jak širokou škálu činností musí dnešní moderní lékař vykonávat. Nemoci sesílali bohové, a jen bohové je mohli vyléčit, když k tomu dozrál čas. (Často čas nikdy nedozrál, lépe řečeno, zralost se kryla se smrtí, takže léčbou byla smrt.) V oněch dobách to byl Apollón, kdo léčil. Podle K. Kerényiho jedním z přízvisek tohoto boha bylo *bonthei* – „spějící ku pomoci“. Lékař působil ve službách boha a napomáhal přirozenému procesu léčby světlem svých vědomostí. Toto světlo však nikdy nebylo náhražkou léčby samé; vědomostí neléčily. Dnes lékař zápasí se smrtí a nemocemi sám, protože bohové jsou mrtví – nebo si to on alespoň myslí. Převzal jejich agendu, a jeho *furor agendi*** ho pohání, aby tak jako kdysi oni přispěchal na pomoc.

Ačkoli lékař dodnes působí v rámci této prvotní metafory, ztratil s ní vědomý kontakt, takže se někdy zdá, jako by ho posedl sám Apollón, vnucující medicíně svou stále naléhavější potřebu světa, řádu, rozumu, uměřenosti, harmonie a nevzrušené dokonalosti. Lékař vyznává tyto principy a každá nová nemocnice je svatyní k uctění sekularizovaného Apollóna. Velekněži kráčeji v čele své družiny v bílých pláštích, procházejí řadami nemocných pokorně prosících o pomoc a udílejí své příkazy v tajemném žargonu. Stále řídicěji opouští lékař toto

* Meier C. A., *Antike Inkubation und moderne Psychotherapie*, Zürich 1949.

** Vášnivá činnost. (Pozn. překl.)

posvátné místo, aby navštívil nemocného v jeho vlastním domě, tj. v neuspořádaném a nesterilizovaném prostředí. Stále více se tyto dvě nejdůležitější události v životě člověka, narození a smrt, odehrávají v nemocnici, v této medicínské svatyni určené původně pro léčení nemocí.

Analytik se při zkoumání nevědomí musí vystříhat nepatřičného vlivu boha Apollóna. Temné končiny nejsou doménou tohoto boha. Apollínské vědomí má sklon v hrůze uhybat před nevědomím, protože nevědomí mu připomíná smrt. Medicínská analýza se svým apollínským pozadím používá dialektiky příliš intelektuální, pouze jako určité techniky. Analytik se pak pokouší podporovat v pacientovi řád, rozum a odtažítost. Pokouší se objasňovat problémy tím, že vynáší nevědomí na denní světlo. Zakládá si na tom, že dokáže vysvětlit mechanismus fungování, a jeho cílem je dosáhnout rovnováhy a harmonie. Především však má sklon přistupovat ke svým případům s patřičným odstupem, z povzneseného a vševedoucího stanoviska, jaké bylo typické pro bohy na řeckém Olympu.

Jestliže Apollón znamená odstup a vyjasnění, Dionýsos s sebou přináší citovou účast. Ve svém příklonu k Apollónovi se analytik může dostat do sporu s jeho protivníkem, Dionýsem. Jestliže analytik by měl stát jednou nohou uvnitř a druhou vně, tak jak jsme o tom hovořili v případě sebevraždy, pak by udělal nejlépe, kdyby dokázal zaujmout obě protichůdná stanoviska.

Mýtické příběhy o Dionýsovi ukazují, v čem spočívá toto druhé stanovisko. Je-li Apollón mírnost sama, pak Dionýsos vždy přehání: nejnázornějším příkladem takového přehánění jsou orgie. Dionýsos se zjevuje v podobě býka, lva, pantera nebo hada. Má výrazně ženské rysy. Byl oslavován tancem a uctíván jako ochránce dramatického umění, jehož cíle byly

terapeutické. Účastníci dionýsovských slavností boha roztrhali na kusy, jedli ho a pili ho jako víno. Tím do sebe přijali jeho ducha, nebo do něj vstoupili prostřednictvím opojných orgií, radostného tance nebo účasti na divadelních představeních.

Když se analytik při práci opírá o své nejtemnější niterné pocity, je zaujatý a řídí se instinktem, sleduje tím právě tuto dionýsovskou cestu, která je pravým opakem apollinské. Tento přístup je sotva možné použít v medicíně, pokud by se ovšem lékař nechtěl stát šamanem. I tento zcela opačný přístup k nevědomí je však jednostranný. Přinejmenším ale už neztotožňuje temnotu s Velkou Matkou a necítí vůči ní hrůzu, jako je tomu u slunečního hrdiny. S pomocí Dionýsa může analytik lépe prožít příběh pacienta, nechat se ovanout jeho šílenstvím, být roztrhán na kusy, projevit své ženství, animální sklony, nechat se strhnout touhou po moci, hrubým smíchem, sexuálními vášněmi – a být stále žádostivější. Dionýsos nabízí spoluúčast na utrpení, a znakem hrdiny-léčitele by v tomto případě byla schopnost sám projít *citovou zkouškou* a skrze svou citovou účast objevit v duši druhého člověka tytéž působící síly.

Protiklady – levá ruka, pravá ruka, jednou nohou uvnitř, druhou vně – udržují ve vědomí analytika napětí. Jestliže příliš převáží jedna z protikladných možností – buď odstup, anebo spoluúčast – analytik bezděčně sklouzne do archetypické role. Apollinská role je zvlášť nebezpečná, protože je vždy přítomna jako jedna z nabízejících se možností léčby. Z analytika se stane léčitel-hrdina, který bojuje s nemocí, brání organismus před nákazou a hrozí se zmatené mysli, s jakou k němu přicházejí pacienti.

Analytik však není ztělesněním archetypu Léčitele. Nejsou žádní Léčitelé; jsou jen lidé, skrze něž tento archetyp působí, skrze něž Apollón a Dionýsos promlouvá. Analytik se jeví jako Léčitel pouze ve zkrleslé vizi nemocného člověka,

protože ten nedokáže najít zdroj léčby v sobě samém; není už schopen zaslechnout hlas léčivých sil v nevědomí a rozumět jejich řeči. Analytik proto musí prostředkovat mezi pacienty a bohy – a možná i mezi bohy samými. Jestliže se analytik ztotožní s božskou rolí Léčitele, nutí tím analyzanta do kompenzační role Pacienta. Z analýzy se stává nekonečný proces, přičemž analytik potřebuje pacienta stejně naléhavě jako pacient analytika. Protože zdraví a léčba znamenají etymologicky totéž co „celý“ (angl. *health*-zdraví, *healing*-léčení, *whole*-celý; pozn. překladatele), nemůže zdraví záviset nikdy na jiném člověku. Pacient musí zůstat Pacientem tak dlouho, dokud nepřestane hledat u Léčitele to, co nenašel v sobě samém, totiž svůj vlastní vztah k bohům. Zdraví a stejně tak i celistvost znamená stát se ucelenou individualitou, a k ní patří také temné stránky života: symptomy, utrpení, tragédie a smrt. *Celistvost a zdraví proto nevytlačují tyto „negativní“ jevy*; ty jsou naopak předpokladem zdraví. Z toho může být zřejmé, jaký vztah má analytik k archetypu Léčitele na rozdíl od jeho moderního kolegy lékaře, jehož činnost probíhá až příliš pod vlivem apollinské tradice.

Zachovat odstup při léčbě je ostatně poměrně novým jevem. Medicína se dříve mnohem víc podobala tomu, co je dnešní analýza, zahrnovala jak tělo, tak i duši, tj. jak apollinskou, tak i dionýsovskou stránku léčby. Ve všech kulturách – a tak tomu bylo donedávna i u nás – sloužili lékaři bohům jako kněží; kněžství i svatyně trávají dál, jen božové se jaksi vytražili. Nové náboženství, jež s sebou přineslo osvícenství, dosadilo na trůn rozum a tělo – na úkor Eróta a Psýchy. A právě v těchto opomíjených oblastech, nikoli v oblasti technické vybavenosti a metodiky, naráží moderní medicína na vážné problémy: přehnaná specializace, nedostatek rodinných lékařů, zdravotní poplatky, systém řízení nemocnic, zpolitizování medicíny, lékařské školství, vztahy mezi lékaři a pa-

cienty – a další problémy svědčící o tom, jak zanedbáván je lidský faktor v současné medicíně.

Velká část těchto problémů souvisí s potlačením dionýsovské stránky léčby, jež byla neodmyslitelnou součástí tradiční medicíny. Lze mít zato, že současný lékař není ušetřen problémů s lidským tělem a že si s nimi neumí poradit stejně jako jeho svěřenci. Nemělo by smysl obviňovat pouze lékaře z materialismu a z toho, že se stahuje do laboratoře a do operačního sálu, kde duše a tělo jsou od sebe tak ostře odděleny. V tomto ohledu jsme všichni stejní, neboť žijeme ve věku apollinské vědy, kdy své dionýsovské sklony si odbyváme v citových výlevech a ve fantasi. Lékař nese tíhu nadějí a zklamání jen proto, že na sebe vzal roli Léčitele, přičemž my se zoufale dožadujeme uzdravení. Můžeme jen doufat, že se mu podaří nalézt cestu zpět k archetypickému obrazu léčitele. Analytik pak nebude nucen zaujímat krajní stanoviska vyjádřená hesly „pouze duše“, „pouze Erós“ nebo „pouze cit“. Skutečnou medicínskou analýzu pak bude možné praktikovat ve jménu Apollóna i Dionýsa.

9. PŘEDSUDEK ZVANÝ PATOLOGIE

Patologie studuje původ a průběh chorobných stavů. Je definována jako odvětví vědy zabývající se výzkumem příčin a mechanismů nemoci. Pojem nemoci vzniká obvykle tak, že se abstrakcí vyčlení chorobné znaky lišící se od normálu. Patologie pojednává o narušeném *bios* čili o poruchách normálního životního procesu.

Jak jsme se již zmínili, patologie znamenala původně studium utrpení; v moderní patologii je však utrpení nemocného a jeho potíže pouze jedním z faktorů v celkovém souboru údajů, z nichž se usuzuje na charakter nemoci. Není to v žádném případě ústřední faktor, a patologii se zpravidla zabývají lidé, kteří nikdy neviděli pacienta, ale jen některé části jeho tělesné substance. Protože pacienti hovoří o subjektivních potížích, které svou proměnlivostí a nespolehlivostí mají daleko k přesnému rozboru příčin nemoci, patolog pokládá za nejspolehlivější ponechat nemocného raději stranou, aby bylo možné co nejrychleji a nepřesněji určit, o jakou nemoc jde. Pod vlivem patologické praxe se medicína stávala ve stále větší míře intelektuální záležitostí, z níž se vytratil citový vztah mezi lékařem a pacientem. Těžší se přesunulo od postele nemocného do laboratoře, lékaři převzali ve své klinické praxi metody patologického laboratorního vyšetření, a tím se dostali pod neblahý vliv patologie. Tak vzniká předsudek, spočívající v tom, že lékaři přijímají za svůj názor, že nemoc existuje odděleně od lidské bytosti a že studium nemoci samé je důležitější než studium nemocného člověka.

Jestliže analytik obrátí svou pozornost od nemocného na to, co nemocného trápí a co je toho příčinou, pak i on se pře-

